

Arkeologian aikakapseli vie Keskiajan taistelukentälle

■ Lähes kaksituhatta gotlantilaista talonpoikaa sai surmansa Tanskan sotajoukkojen raa'assa hyökkäyksessä kesällä 1361. Heidän hautojensa tutkimus tarjoaa ainutlaatuisen aikamatkan keskiaikaiselle sotanäyttämölle.

Arja-Leena Paavola

Tanskalaisten palkkasotilaiden kiihkeä karjunta yltyy joukon edessä rannalta kohti Visbyn kaupunginmuuria, jonka ulkopuolella odottavat asemassa gotlantilaiset talonpojat valmiina kuolemaan saarensa puolesta.

Tanskalaissoturit tietävät olevansa ylivoimaisia. Heidän tavoitteenaan on yksinkertaisesti aiheuttaa mahdollisimman suuret miestappiot.

Panssarinuolten viuhunta päättyy parahdukseen nuolen osuttua kohteeseensa. Käskyn saatuaan sotilaat ryntäävät kohti kilpimuodostelmaan suojautuneita gotlantilaisia, ja aggressiivisen huudon lomasta alkaa kuulua miekkojen kolinaa haarniskaa vasten.

Lähitaistelussa ylivoima konkretisoituu. Kovahermoisiet palkkasotilaat hakkaavat heikommin varustettuja vastustajiaan tapparoin ja miekoin niin, että niiden terät sivaltavat onnettomimmilta raajan irti. Haavoittuneita lopetetaan sotavasan armoniskulla kalloon.

Taistelun päätyttyä maassa lojuu parituhatta silpoutunutta ruumista. Auki viilletyistä vatsoista valuvat suolet sisältöineen lemuavat, ja tahmeat verilammikot houkuttelevat raatokärpäset pian paikalle.

Yhteiseen hautaan

Voittoisat tanskalaiset lähtevät, mutta kukaan ei uskalla koskea ruumisröykkiöihin. Lopulta on pakko toimia.

”Taistelu käytiin heinäkuussa, ja vuoden 1361 kesä oli poikkeuksellisen lämmin ja kuiva. Mädäntymisen alettua kuolleet piti saada nopeasti haudatuksi”, kertoo osteologi **Leena Drentzel** Tukholman historiallisesta museosta.

Varusteiden riisuminen vainajilta, jotka olivat alkaneet kaasunmuodostuksen seurauksena turvota helteessä, ei ollut helppoa.

”Lisäksi ruumiit olivat pahasti silpoutuneilta ja yltä päältä veren peitossa, joten useimmat niistä heitettiin päällekkäin joukkohautoihin suojaruusteineen päivineen.”

Gotlantilaismiesten yhteishaudat sijaitsevat lähellä Solbergan nunnaluostarin hautausmaata. Todennäköistä on, että karua hautaustyötä tekivät juuri nunnat.

Kaatuneiden kova kohtalo koitui kuitenkin jälkipolvien eduksi. Arkeologisten kaivausten ja tutkimusten myötä joukkohaudat ovat tuottaneet arvokasta tietoa aikakauden taistelukenttien todellisuudesta.

Gotlannin verilöylyyn pääsee

Katarina Nimmerövi / Tukholman historiallinen museo

Gotlannin vuoden 1361 verilöylyn uhrien jäänteisiin ja varustukseen voitutustua Tukholman historiallisen museon uudessa näyttelyssä.

tutustumaan myös suuri yleisö, sillä aineistoa esitellään museon uudessa, pysyvässä näyttelyssä *Mas-sakern vid muret*.

Vainajien jäännökset ovat säilyneet poikkeuksellisen hyvin, sillä haudattaessa heidän päälleen levitettiin hajuhaittojen takia kalkkia. Lisäksi maa itsessään on Gotlannissa erittäin kalkkipitoista, mikä hidastaa luuaineksen hajoamista. Esimerkiksi Suomessa maaperä on hapan, ja luu säilyy huonosti.

Vaikka voittajat veivät mukanaan miekkojen ja kirveiden kaltaiset arvokkaimmat aseet, maan kät-

köistä on löytynyt myös varusteita.

”Haudoista on saatu talteen tika-reita ja nuolenkärkiä, joista osa on päätynt maan uumeniin ilmeisesti jäätyään ruumiin sisälle”, Drentzel arvelee.

Hampaiden kertomaa

Arkeologi **Bo E. Ingelmark** teki joukkohautojen vainajille laajoja luustotutkimuksia jo 1930-luvulla. Silloisin menetelmin kyettiin selvittämään perusasioita, kuten kuolleen ikä ja pituus.

Ingelmark kartoitti myös vainajien aikaisemmat vammat, esimerkiksi parantuneet murtumat, sekä eri sairauksista ja vanhenemisesta johtuvat luustonmuutokset. Lisäksi

hän paneutui sellaisiin vaurioihin, jotka voitiin kytkeä suoraan vuoden 1361 taisteluun.

Tutkimukset osoittivat, että kolmen tutkitun joukkohaudan vainajat olivat haavoittuneet tai saaneet surmansa eri tavoin.

”Ykkös- ja kakkoshaudan uhreilla oli enemmän iskuja pääkallossa kuin kolmannen haudan vainajilla, jotka taas olivat saaneet runsaasti iskuja jalkoihin”, Drentzel kuvailee.

”Erot ovat luultavasti seurausta siitä, kuinka taistelijat olivat asettuneet. Osa menehtyi nuolisateeseen, osa kuoli lähitaistelussa.”

Sittemmin luustotutkimuksia on tehty uusin menetelmin sekä Götlanin korkeakoulussa Visbyssä että Tukholman historiallisessa muse-

ossa. Kaikkiaan tutkijat ovat käyneet läpi noin 1 200 luurankoa.

Röntgenkuvien avulla on selvitetty luuston mahdollisia poikkeavuuksia ja diagnosoitu sairauksia. Tutkijat ovat myös mitanneet strontiumin määrän 12 vainajan hammaskiilteestä.

”Varhaislapsuudessa muodostuva hammasemali ei muutu ihmisen elinaikana, joten tutkimuksen avulla voitiin todentaa näiden henkilöiden geologinen kasvuympäristö”, Drentzel kertoo.

Luun sisältämän hiilen, typen ja rikin määrää analysoimalla voidaan selvittää vainajan ruokavalio ja asuinpaikka, sillä niiden pitoisuus vaihtelee alueen maaperän ja poh-

Gabriel Hildebrand / Tukholman historiallinen museo

Joukkohaudasta löydetty soturin rautahansikas edustaa 1300-luvun taontataittoa.

javeden mukaan. Hiili-isotoopeista näkyy, onko ihminen syönyt maaeläimiä vai merestä saatavaa ravintoa, typpi taas kertoo liha- ja kasvisravinnon suhteen.

Vainajien hampaat ovat paljastaneet muutakin. 30-vuotiaana kuolleen taistelijan hammaskiillevauriot osoittavat, että hän on nelikuusivuotiaana kärsinyt aliravitsemuksesta. Toisella näkyy paljaalla silmälläkin kroonisen, ilmeisen tuskallisen hammastulehduksen syövyttämä kolo leukaluussa.

Taistelun kauhut

Uudet tutkimukset vahvistivat aiemman arvion, että valtaosa joukkohaudatuista on nimenomaan gotlantilaisia. Tanskalaiset hautasivat omat kuollessaan viralliseen kirkkomaahan.

Kaatuneiden gotlantilaisten ikäjakaumakin tunnetaan nyt tarkasti. Lähes 60 prosenttia heistä oli 20–35-vuotiaita, mutta joka viides osoittautui teinipojaksi.

Luurankojen taisteluvammat kertovat kouriintuntuvasti sodan kauhuista. Yhdessä kallossa on neljä miekan tai kirveen aiheuttamaa vammaa sekä kolme kalloluun läpäisevää nelikulmaista reikää.

Vauriot ovat todennäköisesti syntyneet siten, että yhden miehen kimpussa on ollut useita vihollisso-

tilaita, joista yksi on lopuksi lyönyt teloituskun sotavasaran terävällä päällä, niin sanotulla korpinnokalla.

Joissakin vainajissa kaikki iskunjäljet ovat samalla puolella, mikä viittaa siihen, että uhri on ne saadessaan maannut jo maassa.

Paljastava on myös näyttelyssä esillä oleva olkaluu, joka on viilletty miekalla irti kyynärnivelen kohdalta. Alue jää suojavarusteista huolimatta alttiiksi vammoille.

Oikeasta kulmasta tuleva miekanisku voi kokeneen sotilaan antamana vetäistä poikki paksunkin luun, kuten erään vainajan sääriluu osoittaa. Karmaiseva näky on jalka, joka on lyöty kerralla irti kantapäätä myöten.

Drentzelin mukaan alaraajoihin osuneet iskut ovat pääsääntöisesti vasemmassa jalassa, mikä tarkoittaa sitä, että kamppailu on käyty kasvotusten.

”Raajojen vammat ovat aiheuttaneet valtavan verenvuodon ja saaneet miehen heti pois pelistä.”

Aseiden historiaa

Gotlannin joukkohaudat kiinnostavat myös keskiaikaisten taistelunetelmien tutkijoita ja harrastajia. Heistä yksi on historiallista miekkailua harrastava metalliseppä **Jani Hyväri**.

”Gotlannin hautojen keskeinen

merkitys on siinä, että monilla haudatuista oli yhä päällään esimerkiksi raudasta tehtyjä haarniskan osia”, Hyväri sanoo.

Haudoista on löydetty muun muassa 185 metallipunoksesta valmistettua huppua, osa tosin pahoin ruostuneena. Samalla ne ovat syöpyneet kiinni kantajansa kalloon.

Vastaavanlaista varhaista aineistoa ei ole säilynyt muualla Pohjois-Euroopassa. Yhdessä hautaveistosten ja kuvalähteiden kanssa löydöt antavat hyvän kokonaiskuvan aikakauden sotavarustuksesta.

”Tyypillisiin suojavarusteisiin kuului monikerroksisesta, tikatusta pellavakanakaasta valmistettu suojuus, jonka päällä saatettiin pitää myös metallilenkeistä koostuvaa *brynjaa*”, Hyväri kuvailee.

”Sen lisäksi voitiin käyttää suomupanssaria eli *plattaa* tai eräänlaista rintarautaa, joka on saattanut kestää jopa panssarinuolen.”

Panssarinuolet ovat piikkikärkisiä ja tarkoitettu läpäisemään haarniska. Niissä ei siis ole litteää leikkaavaa terää, kuten esimerkiksi metsästysnuolissa.

Kun panssarinuoli osuu ihmiseen, pistekuorma on huomattava. Rasakaita nuolia ammuttiin ilmeisesti jalkajousilla. Tällöin nuoli menee kallostaan suoraan läpi murskatun sen samalla säpäleiksi. Gotlantilaisvainajien kulmikkaista kallovammoista monet on tulkittu panssarinuolen aiheuttamiksi.

Vaikka talonpojista iso osa oli varmasti saapunut paikalle ratsain, heillä tuskin oli varsinaisia sotahevosia tai ratsuväkeä. Ainakaan haudoista ei ole löytynyt niistä viitteitä.

Tanskalaisoturit taas kuljettivat mahdolliset kuolleet ratsunsa pois samalla kuin kaatuneet toverinsakin. Jalot sotaratsut olivat monelle sotaherralle tärkeämpiä kuin häntä palvelleiden tuntemattomien ihmisten henki.

Ei pääsyä pois

Talonpojat olivat ottaneet yhteen tanskalaisvalloittajien kanssa jo vuotta aiemmin. Tuolloin kahakka oli hiipunut gotlantilaisten vetäy-

Taiteilija Carl Gustaf Hellqvistin näkemys "veronkannosta", jonka kuningas Valdemar pani toimeen valloitettuaan Visbyn.

Ahneen Valdemarin ryöstöretki

Tanskalaisjoukkojen hyökkäys Gotlantiin vuonna 1361 oli osa **Valdemar IV Atterdagin** (1320–1375) suurvaltopolitiikkaa.

Kun Valdemar vuonna 1340 perikruununsa, hän huomasi hallitsevansa valtiota, jonka talous oli romahtanut. Maansa suuruuden aikaa haikaillut monarkki ryhtyi paikkaamaan rahakirstunsa vajetta ja laajentamaan valtakuntansa rajoja.

Armoton kuningas pakotti almaisensa maksamaan valtavia veroja ja myi tarpeettomaksi katsomansa Viron Saksalaiselle ritarikunnalle. Sen jälkeen hän ryhtyi ottamaan haltuunsa maa-alueita toisensa jälkeen. Yksi houkuttelevimmista kohteista oli vauras Gotlanti.

Kun saarta puolustaneet talonpo-

Valdemar ei kaih-
tanut keinoja
hankkiessaan
lisää elintilaa.

jat oli lyöty, Valdemar marssi sisään Visbyn portista ja asetti uhkavaatimuksen: kolme täyttä tynnyriä kultaa ja hopeaa, muuten kaupunki tuhoitaisiin. Visbläiset maksoivat.

Heinäkuun 27. päivän taistelu ja sen uhrit olivat vain alkua. Saarta valloittaessa Tanskan sotilaat mellastivat myös sen muissa osissa ryöstäen ja tappaen. Myös ruton kurittamalle Gotlan-

nille miestappiot olivat raskaat. Niiden seurauksena moni asia saarella jäi naisten vastuulle.

tymiseen.

Heinäkuun 1361 puolustustaistelu päättyi katastrofiin luultavasti siksi, että talonpojat olivat asettuneet asemaan, josta oli vaikea perääntyä.

”Heidän johtajansa olivat ehkä

tarkoituksellisesti valinneet paikan, josta ei päästäisi pois”, Hyväri pohtii.

Hänellä on teoria myös siitä, miksi talonpoikien ruumiit jäivät ensi alkuun kentälle.

”Visbyn porvareilla saattoi olla huono omatunto siitä, että he eivät

olleet tukeneet maanmiehiään taistelussa tanskalaisia vastaan. Kukaan ei halunnut ajatella olevansa heistä vastuussa.” □

Kirjoittaja on vapaa toimittaja.
arjaleena.paavola@gmail.com